

Indledningen er redigeret af Vanja Thaulow, Steen Tullberg og Kirsten Vad

Tilsyn ved dr.phil. Jes Fabricius Møller

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

“Til de høiærværdige Norske Præstemænd Wexels og Steensrud!” , “Festen for Grundtvig” , “N. F. S. Grundtvigs Højskole” , “Den sande og den falske Oplysning” og “Om Skolesagen i Danmark”

ved Kim Steen Ravn

Indhold

- 1 Baggrund
- 2 “Til de høiærværdige Norske Præstemænd Wexels og Steensrud!”
- 3 “Festen for Grundtvig”
  - 3.1 Gavebrev
- 4 “N. F. S. Grundtvigs Højskole”
- 5 “Den sande og den falske Oplysning”
- 6 “Om Skolesagen i Danmark”
- 7 Anvendt litteratur
- 8 Anvendte websider

1 Baggrund

Den 8. september 1853 fyldte Grundtvig 70 år. Fødselsdagen blev fejret på Gammel Køgegård, hvor Grundtvig modtog lykønskninger fra venner i bl.a. Norge og Danmark samt et gavebrev med penge pålydende 7.000 rigsbankdaler. Pengene var resultat af en indsamling i Norge og Danmark og skulle bruges til at grundlægge en folkelig højskole i Grundtvigs ånd.

Artiklerne “Til de høiærværdige Norske Præstemænd”, “Festen for Grundtvig” og “N. F. S. Grundtvigs Højskole” har alle baggrund direkte i fødselsdagen og begivenhederne knyttet dertil. De tre værker knytter sig til “Den sande og den falske Oplysning” og “Om Skolesagen i Danmark” i kraft af gavebrevet (se afsnittet [Gavebrev](#)).

Derimod er der ikke en direkte anledning til “Den sande og den falske Oplysning” og “Om Skolesagen i Danmark”, der begge udkom 31. december 1853, små tre måneder efter Grundtvigs fødselsdag. Der kan tænkes flere anledninger, alle med baggrund i debatten om den lærde skole, der bl.a. udsprang af J.N. Madvigs reform fra 1850. Reformen gav anledning til langvarig debat og kritik (se Lynning 2007; Haue 2003, s. 149-155).

Frem til begyndelsen af 1800-tallet bestod undervisningen i den lærde skole i hovedsagen af latin, græsk og matematik. I 1809 blev dansk, tysk, fransk, geografi og historie en del af skemaet. I 1850 gennemførte Madvig en reform, der indførte flere realfag, f.eks. naturlære og naturhistorie, i den lærde skole, og i tillæg til at forberede eleverne til universitetet skulle skolerne også varetage en almen dannelse af eleverne. Reformen mødte kritik bl.a. på grund af de mange fag, der overbebyrdede eleverne. Den blev dog først afløst af en ny reform i 1871 (Lynning 2007, s. 52 f.).

Skuffelsen over reformen af Sorø Akademi kan have været nok en anledning for Grundtvig til at overveje forholdet mellem sand og falsk oplysning og dermed formålet med skolen. Den 1. februar 1843 opfordrede Christian 8. Grundtvig til at fremlægge sine forestillinger om Sorø Akademi. Det gjorde han i *Om Indretningen af Sorø Academi til en Folkelig Højskole* (skrevet 1843, trykt første gang 1889). Den 27. marts 1847 fremkom en kongelig resolution “Angaaende den fremtidige Organisation af Sorø Academie”. Grundtvigs hånd var tydelig i resolutionen: Den åbne adgang til akademiet, muligheden for eksamensfri undervisning og vægten på dansk sprog, litteratur og historie (se [indledningen](#) til *Lykønskning til Danmark med Det Danske Dummerhoved og Den Danske Højskole*). Som følge af kongens død 20. januar 1848, og med ham også enevældens, døde også Grundtvigs forestilling om Sorø Akademi (se [indledningen](#) til *Om Indretningen af Sorø Academi til en Folkelig Højskole*).

En tredje og mere konkret anledning synes at være gavebrevet, der er gengivet i “Festen for Grundtvig” (1853). Gavebrevet, i form af en pengegave, var resultatet af en indsamling blandt Grundtvigs danske og norske støtter. Gaven blev overrakt ham på hans 70-års fødselsdag 8. september 1853. Summen beløb sig til 7.000 rigsbankdaler (Grundtvig 1853c, sp. [6]). Brevet henvendte sig direkte til Grundtvig. Gaven skulle gøre det muligt “at grundlægge en ‘Folkelig Højskole’, som skal ordnes efter Deres Bestemmelser og bære Deres Navn” (sp. [6]). Giverne understregede, at det skulle være “den Skole for Livet, der har staaet for Deres Øje”, ligesom den skulle fremme kærlighed til fædrelandet og folkeoplysning (sp. [6]).

“Den sande og den falske Oplysning” ligner et programskrift, og Grundtvig er her mindre polemisk, end han almindeligvis er, når det drejer sig om skolen. At han blev personligt berørt af gaven, fremgår tydeligt af hans brev fra 12. september 1853 til Caroline Amalie. Heri skriver han om gavebrevet, at han så det

som et mageløst herligt Middel til, om mueligt, at vække min Livslyst og Livskraft af den dybe Dvale, hvori de, Døden nær [...] var nedsjunkne. Gud alene raader i alle Maader for Liv og Død, [...] som et Middel i Hans Haand, er jeg nær ved at troe, at Udsigten til en Dansk Høiskole for Livet vil endnu engang vende mit Øie fra Graven med alle Dødstegnene for mig selv, for mit Folk og for alt hvad jeg har elsket i denne Verden, og vil endnu engang vække Kraften og Modet hos mig til at vove en Dyst, der vel ogsaa igrunden er en Dødskamp men med Seiershaab (Grundtvig 1924-1926, bind 2, s. 531).

2 “Til de høiærværdige Norske Præstemænd Wexels og Steensrud!”

Den 18. september 1853 bragte *Dansk Kirketidende* en hilsen fra W.A. Wexels og Hans Tordsen Stensrud til Grundtvig under overskriften “Til Pastor N. F. S. Grundtvig” i anledning af hans 70-års fødselsdag (Wexels & Stensrud 1853, sp. 593-595). De to opholdte sig ved Grundtvigs virke som præst og hans betydning for kirken. Grundtvig svarede på hilsenen i samme nummer af *Dansk Kirketidende* med takkebrevet “Til de høiærværdige Norske Præstemænd Wexels og Steensrud!” (Grundtvig 1853a, sp. 595 f.). I svaret takkede Grundtvig de to nordmænd og med dem “flere Medchristne og Medtjenere [præster] i det kjære Norge” (sp. 595). Som Wexels og Stensrud forholdte Grundtvig sig kun til sit virke som præst. Han glædede sig over den kristelige lykønskning (sp. 595) og udtrykte håb for, at arbejdet han havde gjort i 30 år for dem, som “har Hjerte til at troe Sandheden, maatte finde og fastholde Troens urokkelige Grundvold og Livets Kildespring i ‘Herrens Munds Ord’” (sp. 596). Grundtvig afsluttede sin tak med ønsker om, at koleraepidemien, der hærgede København i 1853, og som bevægede sig mod Christiania (Oslo), snart måtte ophøre for altid.

Koblingen fra lykønsningen til Grundtvigs tanker om højskole og skolen i almindelighed i henholdsvis “Den sande og den falske Oplysning” og “Om Skolesagen i Danmark” går gennem Wexels og Stensrud. De to stod for indsamlingen i Norge af de penge, der indgik i gavebrevet til Grundtvig (se Grundtvig 1853b, sp. 5).

3 “Festen for Grundtvig”

“Festen for Grundtvig” er et langt og detaljeret referat af Grundtvigs 70-års fødselsdagsfest, der blev holdt på Gammel Køgegård, hvor H. Rasmussen Carlsen var vært. Referatet er skrevet af Frederik Barfod. Festen begyndte kl. 13 med, at selskabet afsang Grundtvigs “Moders Navn er en himmelsk Lyd” (1838) (Grundtvig 1853b, sp. [2]). Festsalen var udsmykket med en buste lavet af Herman Vilhelm Bissen og et maleri udført af Vilhelm Kyhn med motiv fra Udby, Grundtvigs fødeby. Der blev overrakt en hilsen fra Det norske Studentersamfund. Den var underskrevet af studentersamfundets bestyrelse ved H. Grønn, Carl Kierulf, Fr. Bekkevold, A. Borchgrevink og Chr. Arneberg (sp. [3]).

I “Festen for Grundtvig” gengives Grundtvigs takkebrev til Det norske Studentersamfund. I brevet opholder han sig ved udsigterne til at kunne oprette en folkelig højskole i nordisk ånd takket være de indsamlede 7.000 rigsbankdaler

(Grundtvig 1853b, sp. [4]). Hidtil har dette kun været noget, Grundtvig “med Skjalde-Øiet [det digteriske blik] kunde betragte og med Skjalde-Tungen [digtertungen] prise, da Tiden i mine Dage ei endnu var moden til det Oplysningens, Nordisk Oplysnings og Videnskabeligheds Kæmpeværk [storstilede værk eller opgave]” (sp. [4]). Altså noget der kun eksisterede i hans værker og i hans tanker. Herefter beskriver Grundtvig, hvordan han forestiller sig en nordisk højskole. Den skal tage udgangspunkt i en videnskabelig højskole fælles for hele Norden. Den folkelige højskole skal hvile på den videnskabelige, og håbet er, at den folkelige højskole udbredes til hele Norden. Den skal lægge vægt på “den folkelige og fædernelandske Oplysning og Dannelse, som baade Lærd og Læg i ethvert Rige maa have tilfælles, naar Livet og Lyset ikke som nu skal udelukke men favne hinanden” (sp. [4]).

Grundtvig afslutter sit brev med at udtrykke håb om endnu et besøg i Norge. Han havde besøgt landet i juni 1851, hvor han var inviteret som æresgæst af netop Det norske Studentersamfund (Golf 2001, s. 14). Besøget var en stor triumf for Grundtvig. Han blev modtaget med fakkeloptog, da han ankom til Oslo (s. 17). Han prædikede i Vor Frelzers Kirke, og Stortinget afbrød deres forhandlinger, for at medlemmerne kunne deltage i gudstjenesten (s. 22). Da han drog tilbage til Danmark blev han fulgt til båden af en stor folkemængde (s. 24). Besøget blev hans eneste i Norge. Den venlige hilsen fra studentersamfundet fik Grundtvig til at love, at han trods sin høje alder vil “skienke mine Bestræbelser for et Nordisk Gyldenaar [ny, gylden tid], der kunde forsvare og forklare [oplyse, herliggøre] vor gamle Guldalder!” (Grundtvig 1853b, sp. [5]).

3.1 Gavebrev

Bag indsamlingen til gavebrevet, som Grundtvig fik overdraget på sin fødselsdag, stod Den danske Forening repræsenteret ved medlemmerne P. O. Boisen, C. I. Brandt, G. Busck, P. A. Fenger, A. Fleischer, L. Gøricke, H. C. Hansgaard, N. Høyen og N. M. Spandet. Det var de samme ni medlemmer, der havde signeret “N. F. S. Grundtvigs Højskole” (Grundtvig 1853d, sp. [7]). I alt bidrog 471 danskere og 92 nordmænd til indsamlingen af de 7.000 rigsbankdaler til højskolen (sp. [6]).

I et brev fra 15. september 1853 til Grundtvig beklagede B.S. Ingemann, at hans “langvarige Børnesygdom (Kighosten) forbød mig at se dig Aasyn til Aasyn paa din Gammelmands-Hædersfest d. 8de” ([Danmarks Breve, Ingemann \(1853-09-15\)](#)). I stedet sendte Ingemann en hilsen i form af en sang skrevet til lejligheden. Sangen har førstelinjen “Nordens Aand paa Kæmpetunge” (1853). Som afslutning på festen sang Joh. Ferd. Fenger og resten af selskabet Ingemanns sang ([Danmarks Breve, Ingemann \(1853-09-15\)](#)) og efter den Grundtvigs egen “Danmark! deiligst Vang og Vænge” (Grundtvig 1853b, sp. [7]).

4 “N. F. S. Grundtvigs Højskole”

Artiklen “N. F. S. Grundtvigs Højskole” er en detaljeret redegørelse for bevæggrundene for grundlæggelsen af Grundtvigs højskole samt en opfordring til vedvarende at yde bidrag til skolens oprettelse. Bag indsamlingen stod de ni medlemmer af Den danske Forening, der også stod som underskrivere af gavebrevet

(se afsnittet [Gavebrev](#)). Indsamlingen blev sat i gang i maj 1853. Trods et udbrud af kolera i København, blev der i løbet af tre måneder indsamlet 7.000 rigsbankdaler. De skulle efter planen bruges til at købe en gård nær Rønnebæksholm ved Næstved (Grundtvig 1853d, sp. [2]).

Grundtvig kommer til orde omtrent midt i artiklen, hvor han beskriver højskolens organisering, hvad han forestiller sig, der skal undervises i, og hvordan der skal undervises. Hans bemærkninger var foranlediget af opfordringen: “Hvad nu Høiskolens Indretning [organisering] og Virksomhed [aktivitet] angaar, da have vi bedt Hr. Grundtvig selv at ytre sig derom” (Grundtvig 1853d, sp. [3]).

Bortset fra detaljeringsgraden var det de samme elementer, han fremhævede i svaret her, som dem han fremhævede i brevet “Festen for Grundtvig” (se Grundtvig 1853b, sp. [3-6]). Højskolen skulle være folkelig, dvs. for alle uden hensyn til uddannelse eller stand, og den skulle fremme levende og folkelig livoplysning, dvs. oplysning og undervisning baseret på praktisk erfaring frem for teori (Grundtvig 1853d, sp. [3]). Lærebøger skulle ikke spille den afgørende rolle i modsætning til de praktiske fag, der var tænkt en fremtrædende plads i undervisningen. Grundtvig ønskede ikke spor af “*Real-Skolevæsen*’, som i mine Øine kun gjør Skade, fordi det stiler paa [er rettet mod] den Umuelighed at give Folk Forstand paa det virkelige Liv og dets Sysler, *førend* de endnu af Erfaring veed, hvad Talen er om” (sp. [4]). Det var håbet, at en sådan højskole ville danne forbillede for lignende skoler i resten af Norden. Grundtvig lover, at han personligt

ved Tilsyn og Medvirkning, [vil] gjøre alt hvad der staaer i min Magt, for at min Dansk folkelige Høiskole baade kan svare til sit Navn, og blive over hele Norden et følgeværdigt Mønster (sp. [4]).

De ni underskrivere af “N. F. S. Grundtvigs Højskole” synes at have et godt kendskab til Grundtvigs værker om skole og højskole. I deres afsluttende bemærkninger gentager de Grundtvigs pointer, som de understøtter med citater fra fire af hans værker om højskoler (Grundtvig 1853d, sp. [5] f.). De fire værker er: *Det Danske Fiir-Kløver eller Danskheden partisk betragtet* (1836), *Til Nordmænd om en Norsk Høi-Skole* (1837), *Skolen for Livet og Academiet i Soer* (1838) og *Bøn og Begreb om en Dansk Høiskole* (1840).

Artiklen afrundes med en opfordring til at fortsætte med årlige bidrag fra hele landet til højskolen. I København kunne interesserede skrive sig op på lister hos boghandler Christian Gellert Iversen (sp. [7]).

5 “Den sande og den falske Oplysning”

“Den sande og den falske Oplysning” kan opdeles i to klart adskilte dele. Grundtvig bruger størstedelen, små syv spalter af lidt mere end otte, til en refleksion over forholdet mellem sand og falsk oplysning, og hvordan de hver især er udtryk for en opfattelse af mennesket og dets eksistens. De sidste små to spalter indeholder en lignelse om, hvordan den falske oplysning leder mennesket på afveje og dermed bort fra sig selv, og hvordan den ægte oplysning leder mennesket tilbage til sig selv.

Grundtvig tager udgangspunkt i ordsproget, der siger, at ikke alt, der glimrer, er af guld. Dels kalder han det et sandt ordsprog, dels vender han dets udsagn om, og gør det til et udtryk for, at ikke alt guld nødvendigvis skinner (Grundtvig 1853e, sp. [8]). En lignende dobbelthed gør sig ifølge Grundtvig også gældende for oplysning. Den er *i sig selv* ikke altid ægte, og den, som tror det, kan forledes til at antage den falske oplysning for den ægte (sp. [9]). Der er ikke tale om, at Grundtvig er kritisk over for forestillingen om oplysning. Med en allusion til Esajas' bog gør han det klart, at tiden for oplysning er kommet: “efter det gamle Spaadoms-Ord: gør dig rede, bliv oplyst! thi dit Lys er tilstæde!” (sp. [10]).

Skønt alt tyder på, at den ægte oplysning kun vil komme en mindre kreds til gode i en verden, der foretrækker det prangende fremfor det sande, nærer Grundtvig dog et særligt håb for udbredelsen i Danmark og i Norden hvor “Menneske-Følelsen vil være saa stærk, og Menneske-Bevidstheden snart blive saa klar, at man hverken kan undvære al Oplysning, eller længer kan hylde en *saakaldt* Oplysning, der formørker og naar den faaer Raaderum, ødelægger alt Menneskeligt, bestrider [bekæmper] og forhaaner med *Menneske-Hjertet* alt hvad der er vort Hjerte kiært og dyrebart, og aabner os til Trøst kun Tomhedens gabende, bundløse Afgrund, det *Ginnunggab*, der var vore Stamfædres Gru fra Arildstid” (sp. [11]). Grunden hertil er måden, hvorpå det daglige liv er indrettet, og relationerne mellem manden og kvinden i dette liv. Håbet gemmer sig i “den *Nordiske* Kvindes, *Dannekvindens*, herlige Art [slægt; natur, væsen], og *Nordboens*, Dannemandens, kiærlige Betragtning af Kvinden, af Børnene, af Huuslivet og den huuslige Lykke i det hele” (sp. [11]). Den ægte oplysning er et værn mod den falske, der gør menneskets ånd til en trækvind, den menneskelige tale til æslets skryden og hjertet, der rummer de menneskelige følelser, til samme beskaffenhed som hjertet hos en kat eller en abe (sp. [11] f.).

Grundtvig betegner den falske oplysning som løgn. Alene det, at den vil bevise menneskeordets tomhed ved hjælp af netop menneskeordet, betyder ifølge ham, at påstanden ikke kan være sand. I tillæg gør den falske oplysning mennesket til en gud for sig selv, der fornægter ånd og sandhed samtidig med, at den gør sig til evig sandhed (sp. [12]).

Den ægte oplysning viser, hvorledes den konkrete og den åndelige verden findes side om side. Den fortæller:

om Menneske-Livets Ophav, dets Grund-Forhold saavel til det *Usynlige* som til det *Synlige*: til *Ordets* og *Tankernes* saavel som til *Haandens* og *Handlingens* Verden, og dette forunderlig blandede Livs Hjelpeskilder, Maal og Øiemed (sp. [12]).

Grundtvig afslutter “Den sande og den falske Oplysning” med en lignelse (sp. [13]). Den fortæller historien om drengen “Guldhaand”, der kommer i dårligt selskab. Han kalder ordene fader og moder for tom snak, og mener sig klogere end Salomon. Da han hører sin afdøde søsters stemme synge barndommens vuggeviser, indser han dog, at det levende ord er det mægtigste i verden (sp. [14]).

Lignelsen ligger i tråd med Grundtvigs opfattelse af, hvad skolen skal. Undervisning handler om at vække mennesket til bevidsthed om dets særlige natur som historisk og

sprogligt væsen. De vigtigste fag er derfor historie og dansk litteratur. Den sande oplysning er mundtlig (Møller 2019, s. 21-23). Det er også den historie, lignelsen fortæller.

6 “Om Skolesagen i Danmark”

I “Om Skolesagen i Danmark” supplerer Grundtvig sine betragtninger fra “Den sande og den falske Oplysning” med bemærkninger til samtidens kritik af skolen. Han beskriver også, hvad formålet med skole og undervisningen bør være.

Grundtvig betegner det som en urokkelig kendsgerning, at der er noget galt med skolen i Danmark. Ifølge ham gives som regel to forklaringer på det, han kalder “vort Skolevæsens Ufrugtbarhed og i mange Henseender Utaalelighed for Menneske-Livet” (Grundtvig 1853f, sp. [15]). Dels er lærernes løn for dårlig, hvorfor man ikke kan forvente at tiltrække gode lærere, dels er eleverne ikke flittige nok, ligesom forældrene ikke tager børnenes skolegang tilstrækkeligt alvorligt (sp. [15]). Grundtvig indrømmer, at den første forklaring til en vis grad er rigtig. Lærerne skal kunne leve af deres løn, men understreger dog, at “hverken Dygtigheden eller Flittigheden retter sig efter Lønnen, det seer man blandt andet paa vore *Præster*” (sp. [15]). Den anden forklaring, elevernes manglende flid og forældrenes ligegyldighed, afvises som usandsynlig og endnu længere fra sagens kerne, da den forklaring hverken tager hensyn til skoleinstitutionen eller lærernes dygtighed (sp. [16]). Grundtvigs egen opfattelse af, hvordan skolen bør indrettes, afhandles med en henvisning til “Den sande og den falske Oplysning” (sp. [16]).

Grundtvig afslutter “Om Skolesagen i Danmark” med at forklare den virkelige grund til skolevæsenets ufrugtbarhed. Skolen skal forberede eleverne på et “ædelt, virksomt og fornøieligt Menneske-Liv”, hvad der ikke kan forenes med at sidde stille på en skolebænk (Grundtvig 1853f, sp. [16]). Først siger Grundtvig, at dette gælder de mindste elever, for afslutningsvis at slå fast, at “det er kun meget *faa* Mennesker, der har godt af i *nogensomhelst* Alder i hele Aar at sysle blot med *Bøger*, da Menneske-Livet hverken udspringer af *Bøger*, næres af dem, eller retter sig efter dem” (sp. [16]).

Ambitionen om at gøre alle til bogorme, er både sørgelig og latterlig. Samfundet er ikke tjent med bogorme, men:

allerførst og fremmest, en god Deel menneskelig *Livs-Kraft* og *Livs-Erfaring*, som vore Skolers Bogstav-Væsen og Stilemageri [sprogligt pedanteri] er saa langt fra at nære og fremme, at de meget mere, saavidt muligt, fortære Kraften og forebygge [hindrer] Erfaringen (Grundtvig 1853f, sp. [16]).

7 Anvendt litteratur

- Golf, Olav (2001) *Norgesvennen Grundtvig*. Oslo.
- Grundtvig, N.F.S. (1847) *Lykønskning til Danmark med Det Danske Dummerhoved og Den Danske Høiskole*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1853a) “Til de høiærværdige Norske Præstemænd

- Wexels og Steensrud!" i *Dansk Kirketidende*, nr. 415, 18. september, sp. 595-596. København.
- Grundtvig, N.F.S (1853b) "Festen for Grundtvig" i *Dannebrog. Et Ugeblad for den Danske Forening*, nr. 20, 16. september, sp. [1]-[7]. København.
  - Grundtvig, N.F.S (1853c) "Gavebrev til N. F. S. Grundtvig" i *Dannebrog. Et Ugeblad for den Danske Forening*, nr. 20, 16. september, sp. [5] f. København.
  - Grundtvig, N.F.S (1853d) "N. F. S. Grundtvigs Højskole" i *Dannebrog. Et Ugeblad for den Danske Forening*, nr. 24, 30. september, sp. [1]-[7]. København.
  - Grundtvig, N.F.S (1853e) "Den sande og den falske Oplysning" i *Dannebrog. Et Ugeblad for den Danske Forening*, nr. 38-39, 31. december, sp. [8]-[14]. København.
  - Grundtvig, N.F.S (1853f) "Om Skolesagen i Danmark" i *Dannebrog. Et Ugeblad for den Danske Forening*, nr. 38-39, 31. december, sp. [15] f. København.
  - Grundtvig, N.F.S. (1889; [1843]) *Om Indretningen af Sorø Academi til en Folkelig Højskole*. København.
  - Grundtvig, N.F.S. (1924-1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig 1-2*, udg. Georg Christensen & Stener Grundtvig. København.
  - Haue, Harry (2003) *Almendannelse som ledestjerne. En undersøgelse af almindannelsens funktion i dansk gymnasieundervisning 1775-2000*. Odense.
  - Lynning, Kristine Hays (2007) "Dannelse og naturvidenskab i den lærde skole 1878-1886" i *Slagmark*, s. 50-64. København.
  - Møller, Jes Fabricius (2019) *Grundtvigs død*. u. st.
  - Stensrud, Hans Tordsen og Wilhelm Andreas Wexels (1853) "Til Pastor N. F. S. Grundtvig" i *Dansk Kirketidende*, nr. 415, 18. september, sp. 593-595. København.

8 Anvendte websider

- [https://danmarksbreve.kb.dk/.../Danmarks Breve, Ingemann \(1853-09-15\)](https://danmarksbreve.kb.dk/.../Danmarks_Breve_Ingemann_(1853-09-15)). (3. marts 2022)